

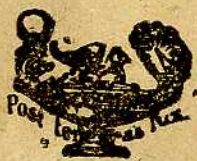
ΤΟΜΟΣ 6.
ΕΤΟΣ 6. (1926).

ΤΕΥΧΟΣ Γ'.

ΑΡΧΕΙΟΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

— ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ —

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΥΠΟ
ΔΗΜΗΤΡ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Γ. Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
1926

Ἐξεδόθη τὴν 30. 7)βελου 1926

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (Γ' Τεύχος, 1926)

I. ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ

<i>Ζήση Πέτρου</i> : Ἡ ἠθικὴ ὡς ἐπιστήμη	Σελ.	145
<i>Σπουργίτη Ἀναστ</i> : Τὸ αὐστριακὸν νόμισμα	>	173
<i>Κυριακοπούλου Ἡλ</i> : Ἡ ἐλευθέρη πόλις Danzig καὶ τὸ πολίτευμα αὐτῆς	>	185
<i>Βεζανή Δημητρ</i> : Ὁρισμὸς καὶ οὐσία τῆς πληθῶρις	>	196
<i>Ζωγράφου Ἡλία</i> : Ἡ ἐν ὑπαίθρῳ ἐργασία τῶν καταδίκων	>	207

II. ΚΡΙΣΕΙΣ

<i>Κανελλοπούλου Π</i> : Περὶ τῶν μεθόδων τῆς κοινωνιολογίας (Ἄνδρ. Σαουνάτσος)	>	39*
> > Αἰθησεκείαι ὡς προπδιοριστικοὶ πα- ράγοντες τῶν πολιτισμῶν (Ἄνδρ. Σαουνάτσος)	>	39*
Fisher Irwing: Der schwankende Geldwert (Δ. Βεζανῆς)	>	41*
Annuaire des Assurances 1926 (Γ. Ἀναγνωστό- πουλος)	>	46*
Pesch Heinrich S. J.: Lehrbuch der Natio- nalökonomie I. Grundlegung (Δ. Καλιτσου- νάκις)	>	47*
<i>Πετιμεζᾶ Θρασ</i> : Ἐμπορικὸν Δίκαιον. Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις (Ἀλ. Βαμβέτσος)	>	51*
<i>Κανελλοπούλου Π</i> : Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Διεθνoῦς Δι- καίου ἀπὸ κριτικοφιλοσοφικῆς ἀπόψεως (Χ. Τζωρ- τζόπουλος)	>	54*
Kulemann W.: Die Genossenschaftsbewegung II. Band (Δ. Καλιτσουνάκις)		56

III. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Φιλοσοφία καὶ Κοινωνικὴ Ἐπιστήμη.—2. Οἰκονομικαὶ Ἐπιστήμαι (1—10).—3. Σοσιαλισμός.—4. Γενικὴ πολιτικὴ.—5. Νομικὴ.—6. Ἱστορία.—7. Ποικίλα (1—3)	>	19**
---	---	------

Πᾶσα ἀποστολὴ ἀφορῶσα τὸ «Ἀρχεῖον» (ἐπιστολαί, χειρόγραφα, βιβλία, συνδρομαί, ἀγγελίαι ἔργων) πρέπει νὰ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν κ. Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙΝ Ἀθήναι, Ὁδὸς Σοφοκλέους, Στὰθ Πάππου.

ΑΡΧΕΙΟΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ 6. (1926) ΤΕΥΧΟΣ Γ'. ΙΟΥΛΙΟΣ—ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1926

Ἡ ἠθικὴ ὡς ἐπιστήμη* **

ΚΑΤΑ ΤΟΝ
JOHANNES REHMKE
Κριτικὴ ἀνάλυσις ἐπὶ Π. Γ. ΖΗΣΗ

Ὁ γνωστὸς φιλόσοφος Job. Rehmke, καθηγητὴς τοῦ ἐν Greifswald Πανεπιστημίου, ἐξέδωκεν ἐσχάτως διὰ λέξιν τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡθικὴ ὡς Ἐπιστήμη» (Ethik als Wissenschaft) περιλαμβάνουσαν ἐν συνόψει τὴν εἰς ἑλ. ἑλλ. συγγραμμάτα του⁽¹⁾ ἐκπιθεμένην ἠθικὴν φιλοσοφίαν. Οὐ μόνον

* Ἀνεκρινώθη εἰς τὴν Ἐταιρείαν τῶν Κοινωνικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τῆ 6 Μαΐου 1926.

** Δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἄσκοπον πρὶν ἢ εἰσελθόμεν εἰς ἐκθεσὶν τῆς περὶ τῆς ἠθικῆς ὡς ἐπιστήμης διδασκαλίας τοῦ Rehmke νὰ ἐξηγήσωμεν τι ἔννοει ὁ τίτλος «Ἡθικὴ ὡς Ἐπιστήμη».

Ἐπιστήμην λέγοντες νοοῦμεν γνῶσιν· γνῶσιν δὲ τὴν διὰ τῶν μέσων τῆς νοήσεως (λογικῶν νόμων) ἀνεύρεσιν καὶ ἀπόκτησιν τῆς ἀληθείας. Ἐπομένως περὶ ἐπιστήμης καὶ περὶ ἐπιστημονικῆς ἀληθείας τότε μόνον δύναται νὰ γίνῃ λόγος, ὅταν ἡ ἀλήθεια αὕτη σηραῖται ἐπὶ τῆς λογικῆς καὶ ἔχει συνεπῶς ἀποδειχθῆ. Ὡς τοιαύτη ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια εἶναι ἀντικειμενικὴ. Ἡ μελέτη, εἰς τὴν ἐκθεσὶν καὶ κριτικῆν τῆς ὁποίας θέλωμεν προβῆ, διὰ τοῦ τίτλου τῆς μᾶ· προδηλώνει, ὅτι θέει ἐπιχειρήσῃ νὰ παράσῃ εἰς τὴν ἠθικὴν ἐπιστημονικὴν βᾶσιν δηλ. ἀλήθειαν ἀντικειμενικὴν, τὴν ὁποίαν θὰ δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν καὶ ἡ ὁποία ὡς τοιαύτη θὰ λογιῖ δι' ὅλους. Ἴσως γεννηθῆ ἡ ἀπορία: πῶς ὁ λόγος τοῦ ἰδιωτέρου τοιοῦτο τῆς ἐπιστημονικότητος ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιστημονικότης εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος πάσης ἐρευνῆς καὶ πάσης μελέτης; Ὁ λόγος εἶναι προφανής. Τὰ προβλήματα τῆς ἠθικῆς εἶναι μὲν δεκτικὰ ἐπιστημονικῆς ἐρευνῆς, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν μέθοδον, ἐκείνην καὶ τὴν ἀπόδειξιν δηλ. χρειεὶ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος, ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια τούτων δὲν δύναται ἐπιστημονικῶς νὰ ἀποδειχθῆ. Ἐφ' ὅσον αἱ Ἀξίαι—περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ἡ ἠθικὴ—εἶναι «λογικῶς ἀδικοιολόγητοι» (irrational), δὲν δύναμεθα δηλ. νὰ ἀποδείξωμεν ταύτας λογικῶς, καὶ δὲν κατέστη δυνατὴ μέχρι σήμερον ἡ δι' ἀντικειμενικοῦ μέτρου μέτρησις τῶν Ἀξιῶν, διότι οὐδέποτε συνεφώνησαν οἱ ἠθικολόγοι περὶ τῆς ἀνωτάτης Ἀξίας καὶ τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, καθίσταται φανερόν, ὅτι ἡ προκειμένη μελέτη τοῦ R. ἐμφανιζομένη μετὸν τίτλον «Ἡθικὴ ὡς ἐπιστήμη» ἀξιοῖ ὅτι ὑπερενέκησε τὴν ἀδυναμίαν τοῦ λογικῶς ἀδικοιολόγητον καὶ παρῆγει ἐπιστημονικὸν ἔρεισμα εἰς τὴν ἠθικὴν. Ἐν τῷ κειμένῳ θέλωμεν εἶναι ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἐπέτινε τοῦτο.

1) Περὶ ἠθικῆς ἔργον τοῦ Rehmke εἶναι ἡ Grundlegung der Ethik als Wissenschaft 1925. Πλὴν τούτου τοῦ αὐτοῦ: Lehrbuch der allgemeinen Psychologie καὶ Logik als Wissenslehre. Ἐκτὸς τούτων ἡ ὅλη τοῦ Rehmke Καλιτσουνάκις «Ἀρχεῖον» τόμ. 6 (1926) Γ'.

λόγῳ τῆς ἐξεχούσης προσωπικότητος τοῦ συγγραφέως τούτου, ἀλλὰ καὶ λόγῳ αὐτῆς ταύτης τῆς ἠθικῆς τούτου διδασκαλίας ἀξίζει ὡς ἐπιχειρήσω ἐνταῦθα δι' ὀλίγων ἐκθέσειν καὶ ἀνάπτυξιν, τολμῶν ἅμα νὰ ἐκκέρω καὶ σχετικὰς ἐπὶ ταύτης κρίσεις καὶ παρατηρήσεις.

Ὡς ἀρχικὸν πρόβλημα θέτει ὁ Rehmke « τί εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἠθικῆς » καὶ πρὸ πάντων τί σημαίνει ἡ λέξις « ἠθικῆς ».

Μετὰ σύντομον διαστολὴν τῆς « ἠθικῆς ὡς ἐπιστήμης » ἀπὸ τοῦ ὅρου « ἠθικῆ ἐπιστήμη » εἰσέρχεται εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐπιστήμης « ἠθικῆς » δηλ. τῆς « ἐπιστήμης τοῦ ἠθικοῦ », τὸ ὅποιον παρουσιάζει δι' αὐτὴν σκόπελον. ὁμοίως τοῦ ὁποῦ δὲν παρουσιάζεται εἰς ἄλλας ἐπιστήμας, Μαθηματικά, Γλωσσολογίαν, Βοτανικὴν, καθόσον τὸ ἀντικείμενον τούτων εἶναι γνωστὸν καὶ βεβαιωμένον. Ὅστε γλωσσικῶς δυνάμεθα νὰ βοηθηθῶμεν εἰς τὴν ἐξακριβώσιν τοῦ περιεχομένου τῆς ἐννοίας « ἠθικόν », οὔτε ἱστορικῶς, διότι τότε προϋποτίθεται γνωστὴ ἡ ἐννοία τοῦ « ἠθικοῦ ». Ἡ ἱστορία μᾶς πληροφροεῖ ὅτι οὐδέποτε ἐδόθη εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ « ἠθικοῦ » περιεχόμενον ἀναγνωρίζόμενον παρὰ πάντων. Ἐν τούτοις ἕμως ἐν σημείον, εἰς τὸ ὅποιον πάντες συμφώνησαν καὶ συμφωνοῦν εἶναι τὸ ὅτι ἡ λέξις « ἠθικόν » ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὸ ἀνθρώπινον « πράττειν » καὶ μάλιστα ὄχι ἀπολύτως εἰς τοῦτο, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον μόνον τὸ πράττειν, τὸ ὅποιον ἀπορρέει ἐκ τῆς θελήσεως, — ἄς τὸ ὀνομάσωμεν « βουλευτικὸν πράττειν » κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ « ἐνστικτικῶδες πράττειν ». Ἐν τῇ ἱστορίᾳ δασάκις γίνεται λόγος περὶ ἠθικοῦ πράττειν νοεῖται τὸ ἐκ βουλήσεως πράττειν. Ἀλλὰ οὐχὶ καὶ πᾶν ἐκ βουλήσεως πράττειν καὶ πᾶσα θέλουσα συνειδήσις εἶναι ἠθικῆ. Ἐντεῦθεν χωρίζονται αἱ ἠθικολόγοι, διότι ἄλλοι μὲν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ πράττειν τονίζουσι περισσώτερον τὸ πράττειν καὶ ἄλλοι περισσώτερον τὸ βούλεσθαι.

Ὅτως ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία ἀπέδιδε τὸ « ἠθικόν » εἰς τὴν πράξιν ἢ ὅποιον καὶ μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ ἠθικῆ, κρινόμενη πάντοτε σχετικῶς πρὸς τι ἄλλο, τὸ ὅποιον θεωρεῖται « ἠθικόν ». Τοῦτο τὸ ἄλλο εἶναι ἡ ἰδέα εὐδαιμονία, ἢ ὅποιον ἀποτελεῖ τὸν τελικὸν σκοπὸν πάσης βουλευτικῆς ἐνεργείας καὶ πάσης ἠθελημένης πράξεως, ἢ ὅποιον τότε μόνον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἠθικῆ, ὅταν εἶναι « μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον ». Συνεπῶς τὸ ἐπίθετον ἠθικὸς δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὴν βούλησιν παρὰ μόνον εἰς τὴν πράξιν, διότι βούλησις ἀνευ ἐπακολουθήσεως πράξεως δὲν ἔχει σημασίαν τινὰ διὰ τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν. Ἐπομένως κατὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, τὴν ὅποιαν καὶ πολλοὶ τῶν

φιλοσοφικῆ διδασκαλίας μελετᾶται ὑπὸ ἐιδικῆς ἐπὶ τούτῳ ἐταιρείας (Johannes—Rehmke—Gesellschaft), τῆς ὁποίας ὄργανον εἶναι τὸ ἀπὸ πενταετίας ἐκδιδόμενον φιλοσοφικὸν περιοδικὸν « Grundwissenschaft ».

ἠθικολόγων τῶν νεωτέρων χρόνων παρεδέχθησαν, ἠθικὸν εἶναι ἐκεῖνο τὸ πράττειν, τὸ ὅποιον ἄγει εἰς τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν, ἢ ὅποιον ἀποτελεῖ τὸ τελικὸν σκοπὸν πάσης ἀνθρωπίνης πράξεως. Πᾶσα ἀνθρωπίνη πρᾶξις οὐδέποτε εἶναι « αὐτοσκοπός », ἀλλὰ πάντοτε « μέσον πρὸς σκοπὸν », ὅποτε, ἐπάγεται ὁ R. τὸ ἠθικὸν ὀφείλει νὰ στηρίζεται εἰς τὴν « σωφροσύνην » τ. ἔ. εἰς τὴν σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἐξυπηρέτησεως τοῦ σκοποῦ διὰ τῆς ἠθελημένης πράξεως, ἢ, ὡς οἱ Ἕλληνες λέγουσι, εἰς τὸν « Λόγον ». Κατὰ τὴν ἠθικὴν ἀρχὴν ταύτην, τὴν διδαχθεῖσαν κυρίως ὑπὸ τοῦ Σωκράτους, ἐφ' ὅσον ἠθικῶς πράττει ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος ἀνεύρσκει τὰ μέσα τῆς εὐδαιμονίας, ὁ σοφὸς εἶναι ἀγαθός, τὸ ἀγαθὸν δὲ ἠθικόν. (1) ἠθικῶς ἀγαθόν, (sittlichgut) εἶναι πλεονασμός, διότι ἀγαθὸν σημαίνει μέσον πρὸς σκοπὸν, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἠθικοῦ.

Ἐσχάτως ὁμοίως ἀντὶ τοῦ « ἀγαθόν » γίνεται χρῆσις τοῦ « ἄξια ». Ἀλλὰ ἡ ἐκλογή αὕτη, δὲν εἶναι κατὰ τὸν Rehmke ἐπιτυχής, διότι τὸ ἀγαθὸν εἶναι πάντοτε ἐπίθετον καὶ ὄχι οὐσιαστικόν, ἐνῶ τὸ « ἄξια » εἶναι οὐσιαστικόν. Πλὴν ὁμοίως καθὼς εἰς τὸν Πλάτωνα τὸ ἠθικὸν ἢ μᾶλλον τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐπίθετον ἀλλὰ συγχρόνως καὶ οὐσιαστικόν — κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ ἀνωτάτη ἰδέα εἶναι τὸ ἀγαθόν (2) — τοῦ ὁποῦ τὴν ἐννοίαν θὰ ἀνεύρωμεν εἰς τὴν « ἠθικὴν τῆς φρονήσεως » (Klugheitsethik) τ. ἔ. ὡς μέσου πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, οὕτω καὶ σήμερον γίνεται λόγος περὶ ἄξιων καὶ μάλιστα κράτους ἀξιῶν, αἱ ὅποιαι ὑπάρχουν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰς ἀνεξαρτήτως ἐκείνων, αἱ ὅποιαι τὰς ἀναγνωρίζουσι καὶ τὰς ἀποδέχονται. Ἄλλ' οὐχὶ ὡς οὐσιαστικόν ἀλλ' ὡς ἐπίθετον τὸ ἀγαθὸν δύναται ἐν τῇ ἠθικῇ τῆς φρονήσεως ν' ἀποτελέσῃ βάσιν ἐπιστημονικῆς. Τοῦτο ἀκριβῶς τὸ ζήτημα ἐρευνᾷ ἀκολουθῶς ὁ Rehmke. Φρονεῖ ὅτι ἡ βάσις τῆς εὐδαιμονιστικῆς ἠθικῆς, ὅτι εἰς πᾶσαν πρᾶξιν θελήσεως ἢ ὄρωσα συνειδήσις δὲν ἔχει ἄλλον τινὰ σκοπὸν παρὰ μόνον τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν πίπτει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἀνθρωπίνην συνειδήσιν εἶναι ἄγνωστοι αἱ καλούμεναι « ἀνιδιαιτελεῖς πράξεις » (selbstlose Handlungen), αἱ ὅποιαι δὲν ἀπορρέουν ἀπὸ συνειδήσιν θελήσασαν ταύτας ὡς μέσα πρὸς ἰδίαν εὐδαιμονίαν, διότι αὕτη εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας δὲν εἶναι κἂν σκοπός. Ὡς παράδειγμα δὲ φέρει τοὺς γονεῖς, συζύγους, τέκνα, συγγενεῖς, φίλους, αἱ ὅποιαι εἰς πλείστας περιπτώσεις δὲν

1) Ἡ περὶ διδακτικότητος τῆς ἠθικῆς ἀνίληψις τοῦ Σωκράτους συγκεντρῶται εἰς τὴν περιφραστικὴν φράσιν « οὐδεὶς ἐκὼν κακός ».

2) Ἐν τῇ γνωστῇ τελευταίᾳ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα καὶ μόγις δοῦσθαι, ὀφθεῖσθαι δὲ συλλογιστέα εἶναι ὡς ἅρα πᾶσι πάντων αὕτη ὁρθὴν τε καὶ καλὴν αἰτία». Πολιτ. ζ. 517β.

ένεργοῦν ἰδιοτελῶς. Τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν εὐδαιμονιστῶν, ὅτι καὶ εἰς αὐτάς τὰς περιπτώσεις ὁ ἄνθρωπος καὶ ἄλλιν εὐδαιμονιστικῶς ἐνεργεῖ καὶ μάλιστα πλειστάκις ἀσυνειδήτως πράττει, θεωρεῖ ὡς «ἄσυλον ἀγνοίας». Ἐνεξαρτήτως ὁμοίως τῆς «ἀσυνειδήτου θελήσεως» καὶ τοῦ «ἀσυνειδήτου σκοποῦ» θέτει ὁ R. τὸ ζήτημα ὡς ἑξῆς: ἂν μία ἀνθρωπίνη συνείδησις ἠθέλησε μίαν πράξιν εἴτε ὡς αὐτοσκοπὸν, εἴτε ὡς μέσον πρὸς σκοπὸν, εἴτε εἰδικώτερον ἐπὶ σκοπῷ τῆς ἰδίας εὐδαιμονίας. «Οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, λέγει ὁ Rehmke, ὅτι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἡ θελήματικῶς ἐνεργοῦσα συνείδησις δύναται μετὰ βεβαιότητος νὰ γνωρίζῃ τί ἡ ἴδια ἠθέλησεν, δηλαδὴ ὅτι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν συνείδησιν ἀνήκει ἡ κρίσις ἂν ἰδιοτελῶς ἢ ἀνιδιοτελῶς ἐπραξεν καὶ ὅτι ἐπομένως μόνον αὕτη εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀνεύρῃ τυχὸν πλάναν». Ἀπὸ τῆς σκέψεως ὁμοίως ταύτης ὁ R. μεταπίπτει ἀμέσως εἰς τὴν κρίσιν, ὅτι μεταξὺ τῶν τριῶν δυνατοτήτων, τὰς ὁποίας διετύπωσεν ἀνωτέρω ὀφειλομένον νὰ ἀσπασθῶμεν ἐκείνην, ἡ ὁποία δέχεται καὶ ἀναγνωρίζει τὰς «ἀνιδιοτελεῖς πράξεις» δηλ. ἐκείνας, τὰς ὁποίας πράττομεν μὴ σκεπτόμενοι καθόλου τὸν ἑαυτὸν μας. Καὶ ἐπομένως, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀφοῦ ὑπάρχουν καὶ ἀνιδιοτελεῖς πράξεις πρέπει νὰ ἀποκρουσθῇ ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ ὡς ἐπιστήμη, διότι αὕτη ἀναγνωρίζει μόνον ἰδιοτελεῖς πράξεις. «Διὰ τὴν ἠθικὴν ὡς ἐπιστήμην», λέγει ὁ Rehmke, «τὸ γεγονός τοῦ ἀνιδιοτελῶς πράττειν ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἣν ἔχει διὰ τὴν Λογικὴν, ὡς ἐπιστήμην τοῦ ἐπίστασθαι, τὸ γεγονός τῆς αὐτοσυνειδήσεως». Καὶ ἀναλογίαν συνάγεται, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς λέξεως «ἠθικὸν» τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῆς πλήρωσιν ἐδρίσκει μόνον εἰς τὸ γεγονός τῶν ἀνιδιοτελῶν πράξεων».

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς κριτικὴν τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν συμπερασμάτων, εἰς τὰ ὁποία καταλήγει ὁ Rehmke, ἄς ἴδωμεν ποῦ στρέφεται οὗτος ἀφοῦ ἀπορρίπτει τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν ὡς ἱκανὴν νὰ παράσχω ἐπιστημονικὸν ἔρεισμα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ «ἠθικοῦ».

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἠθικῆς παρὰ τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν ἵσταται ἡ «ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος» (Pflichtethik). Ἡ ἠθικὴ αὕτη ἀντιτίθεται πρὸς τὴν εὐδαιμονιστικὴν, διότι ἐνῶ αὕτη τονίζει τὸ πράττειν ἐκείνη ἐξαιρεῖ τὸ δοῦλεσθαι. Κατὰ τὴν ἠθικὴν ταύτην ἐκείνη ἡ πράξις εἶναι ἠθικὴ, ἡ ὁποία προέρχεται «ἐκ καθήκοντος». Ἄλλὰ ἡ ἔννοια τοῦ καθήκοντος προϋποθέτει ὑπάρχουσαν ἐνότητα βουλομένων ὄντων ἢ «βιωτικὴν ἐνότητα» (Lebenseinheit). Τὴν δέσμευσιν δὲ ἐνδὸς ἐνσυνηδέτου ὄντος εὐρίσκομένου εἰς μίαν βιωτικὴν ἐνότητα πρὸς ὀρισμένας πράξεις θελήσεως λέγομεν ὑποχρέωσιν ἢ καθήκον. Πᾶσα τοιαύτη βιωτικὴ ἐνότης ἐξωτερικεύεται εἴτε εἰς σχέσιν κυρίου καὶ δούλου εἴτε εἰς κοινὴν θέλη-

σιν. Ἐκεῖ μὲν ἐπικρατεῖ δέσμευσις πρὸς ἄλλον, τὸν κύριον, καὶ ὑπακοή, ἐδῶ συναίσθησις καὶ ὑποταγὴ εἰς τὴν ἴδιαν θέλησιν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ οἱ θεωροῦντες ἠθικὴν πράξιν μόνον τὴν ἀπορρέουσαν ἐξ ἐλευθέρου καθήκοντος (ἐλευθέρας βουλήσεως) καὶ οὐκ ἐξ ὑποταγῆς, διότι αὕτη δὲν εἶναι πλέον καθήκον, ἀλλ' ἀπλῶς ὑπακοή.

Ἄλλ' ἐνταῦθα διερωτᾶται ὁ Rehmke, ἂν πᾶσα πράξις ἐκ καθήκοντος ἀπορρέουσα εἶναι συγχρόνως καὶ ἠθικὴ ἢ ἂν ὀρισμένα μόνον πράξεις καθήκοντος δύναται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἠθικαί. Ἐὰν ὑπάρχεν μία μόνον ἐνότης βιωτικὴ ἢ ἂν ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις ἀνεφέρετο μόνον εἰς μίαν τοιαύτην τότε δὲν θὰ ἐγένετο διάκρισις τοῦ «ἠθικοῦ» ἀπὸ τοῦ «κατὰ καθήκον τράττειν», ἀμφότερα δὲ θὰ συνέπιπτον. Εἶναι γνωστὸν ὅμως ὅτι δὲν ὑπάρχει μία μόνον βιωτικὴ ἐνότης ἀλλὰ πολλαὶ ὡς λ.χ. Κράτος, Οἰκογένεια, Σωματεῖον, ἐπομένως γεννῶνται καθήκοντα πρὸς τὸ Κράτος, τὴν Οἰκογένειαν κλπ. Ἐπομένως ἐκ πάσης τοιαύτης βιωτικῆς ἐνότητος πηγάζει καθήκον. Οἱ ἠθικολόγοι ὁμοίως λέγουν, ὅτι οὐκ ἐκ μιᾶς τοιαύτης βιωτικῆς ἐνώσεως (Κράτος, Οἰκογένεια) πηγάζει τὸ καθήκον, ἀλλ' ἐκ τῆς εἰς θεῖον ἐνώσεως ὄλων τῶν ἀνθρώπων δηλ. τῆς Ἀνθρωπότητος. Ὑπάρχει ὁμοίως τοιαύτη βιωτικὴ ἐνότης;

Πᾶσα τοιαύτη βιωτικὴ ἐνότης ἐμφανίζεται εἴτε εἰς προστάσσουσαν εἴτε εἰς κοινὴν θέλησιν. Ἡ πρώτη περιπτώσις εἶναι ἡ τῆς κυριαρχίας (Herrschaft), ἡ δὲ δευτέρα εἶναι τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Κοινότητος. Ἐνταῦθα ὁ Rehmke ἀκολουθεῖ τὴν γνωστὴν ὑπὸ τοῦ κοινωνιολόγου Ferdinand Tönnies ἐν τῇ κοινωνικῇ φιλοσοφίᾳ εἰσηγμένην διάκρισιν εἰς Κοινωνίαν (Gesellschaft) καὶ Κοινότητα (Gemeinschaft), ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη μὲν παριστάνει τὸ «λογικῶς δικαιολογημένον» (rational) ἢ δευτέρα δὲ τὸ «λογικῶς ἀδικαιολόγητον» (irrational). Ἐν μὲν τῇ Κοινωνίᾳ ἕκαστος ἄνθρωπος ἐπιδιώκει τὸν ἴδιον αὐτοῦ σκοπὸν, ἢ δὲ συνένωσις ὄλων τῶν ἀνθρώπων δὲν ἔχει ἄλλην τινὰ ἀποστολὴν ἢ τὴν ἐπίτευξιν τῶν παρ' ἑκάστου ἀνθρώπου ἐπιδιωκόμενων σκοπῶν καὶ συνεπῶς πᾶσα συνολικὴ θέλησις εἶναι μέσον πρὸς σκοπὸν καὶ οὐκ αὐτοσκοπός—τοῦτο ἀκριβῶς σημαίνει «λογικῶς δικαιολογημένον» διότι ὁ αὐτοσκοπός ὡς τελικός σκοπός καὶ ὡς τελικὴ ἀξία εἶναι πάντοτε «λογικῶς ἀδικαιολόγητος». Ἀντιθέτως ἐν τῇ Κοινότητι τὸ κοινῶς ἠθελημένον, ἢ Κοινότης δηλαδὴ, δὲν εἶναι πλέον μέσον ἀλλὰ κοινὸς σκοπός, αὐτοσκοπός.

Ἄλλ' ἄς εἴδωμεν λέγει ὁ Rehmke ποῖα εἶναι αὕτη ἢ βιωτικὴ ἐνώσις «ἀνθρωπότητος» καὶ εἰς ποῖαν ἐκ τῶν τριῶν ἢ μᾶλλον ἐκ τῶν δύο κατηγοριῶν ὑπάγεται. Εἶναι κυριαρχία; τότε ποῖος ὁ προστάζων; Ἐφ'

δσον ή βιωτική αυτη ένότης αποτελείται από την ανθρωπότητα δηλαδή από τό σύνολον τών ένσυνειδήτων όντων, τότε δέν υπάρχει προφανώς τις ό προστάζων. Δι' όσους θεωρούν ως προστάζοντα τόν Θεόν διά τούτους την έννοϊαν της βιωτικής ένότητος αποτελεί και ό Θεός και ή 'Ανθρωπότης.

'Αλλ' άφοϋ ή ζητουμένη βιωτική ένότης δέν στηρίζεται επί κυριαρχίας μήπως στηρίζεται επί κοινής θελήσεως, μήπως δηλαδή είναι Κοινωνία ή Κοινότης; Ούδεις άμφισβητεί ότι υπάρχουν περιπτώσεις, κατά τας όποιās πās άνθρωπος έχει ως σκοπόν την ιδίαν ευδαιμονίαν, όποτε ύφίσταται ή **δυνατότης**, καίτοι έκαστον ένσυνειδήτων όν θέλει την ιδίαν ευδαιμονίαν, έν τούτοις έν μέσον προς σκοπόν να τό θέλουσιν **κοινως πάντας** (Κοινωνία). 'Αλλά μία βιωτική ένότης δέν οικοδομείται επί του «δυνατου» άλλ' επί του «πραγματικου» έν τη πραγματικότητι δέ τούλάχιστον δέν εύρίσκειται κοινως παρ' όλων τών ανθρώπων ή θελημένον μέσον. 'Αλλ' άφοϋ ή ζητουμένη βιωτική ένότης δέν δύναται να αποτελή ούτε Κοινωνίαν μήπως είναι Κοινότης; 'Αν ή «Κοινότης ένσυνειδήτων όντων» δέν έξηρτάτο από την **κοινήν θέλησιν**, αλλά από άλλους παράγοντας ως λ.χ. τό αισθάνεσθαι ή τό φαντάζεσθαι, τά όποια είναι κοινά εις όλους τούς ανθρώπους, τότε θα ήδύνατο να γίνη λόγος περί «ανθρωπότητος» ως βιωτικής ένότητος και συνεπώς περί «ανθρωπίνου καθήκοντος». 'Εφ' όσον όμως, επάγεται ό Rehmke, όχι μένον πāσα Κοινότης αλλά και πāσα Κοινωνία στηρίζεται επί μιας κοινής θελήσεως τότε ή ανθρωπίνη Κοινότης έπρεπε να στηριχθῆ επί του γεγονότος, ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν ένα και τόν αυτόν σκοπόν. Θα ήτο όμως ματαιοπονία να αναζητήσωμεν ένα μένον τοιοϋτον γενικώς και απολύτως ισχύοντα σκοπόν. Και ναί μεν αν υπήρχεν τοιοϋτος ή λέξις «ήθικόν καθήκον» δέν θα είχε καμμίαν θέσιν και ή αυτη έννοια θα ήδύνατο να λεχθῆ μονολεκτικως «καθήκον», αλλά και πάλιν ό όρος «ήθικόν καθήκον» δοθέντος ότι ή βιωτική ένότης «'Ανθρωπότης» έν τη πραγματικότητι δέν ύφίσταται, χάνει πāσαν αυτου την σημασίαν. 'Επομένως, λέγει έν συμπεράσματι ό R., έν τη ήθικῃ του καθήκοντος, ύφ' οίανδηποτε τών μορφών αυτης, «καθήκον» και «ήθικόν» ταυτίζονται, μόνη δέ διαφορά αυτης της ήθικῃς από της ευδαιμονιστικῃς είναι ότι επί ταύτης μεν ήθικῃ πράξις είναι εκείνη, ή όποια είναι μέσον προς σκοπόν (την ιδίαν ευδαιμονίαν) ένω επί εκείνης αυτη καθ' έαυτην σκοπός.

'Η διαφορά της ευδαιμονικῃς ήθικῃς από της ήθικῃς του καθήκοντος είναι έλαχίστη επί της ήθικῃς της κυριαρχίας (Herrschaftsethik), καθ' ην ή ήθικῃ πράξις βασίζεται επί του «όφειλεις», ή δέ πράξις του

υποχρέου γίνεται προς τό συμφέρον του και προς ιδίαν του ευδαιμονίαν. Και ένταϋθα επομένως δύναται να λεχθῆ ότι «ήθικως πράττειν» δέν είναι σκοπός αλλά μέσον. Και επί της 'Ηθικῃς της Κοινωνίας ύπάρχει ή επίδρασις της ευδαιμονιστικῃς 'Ηθικῃς, διότι όλοι αι πράξεις είναι μέσα προς σκοπόν, όν επιδιώκει **έκαστον άτομον** δηλ. την ευδαιμονίαν. 'Αλλά και αυτη ή ήθικῃ της Κοινότητος δέν είναι τελείως άπηλλαγμένη ευδαιμονιστικῶν στοιχείων, διότι καίτοι έν τη 'Ηθικῃ ταύτη αι πράξεις είναι σκοπός, και ούχι «μέσον» έν τούτοις δέν κατόρθωσε ν' αποβάλλη τās ιδιοτελεῖς πράξεις της ευδαιμονιστικῃς 'Ηθικῃς. Πάντως όμως κατόρθωσεν εκείνο, τό όποσον πράττεται, τό ήθικόν, να γίνεται προς τό καλόν όχι του ατόμου αλλά της Κοινότητος.

Κατά ταυτα αι άνιδιοτελεῖς πράξεις και παρὰ τη 'Ηθικῃ του καθήκοντος δέν αναγνωρίζονται πλήρως, διότι αυτη είτε ως 'Ηθικῃ Κυριαρχίας ή Κοινωνίας αναφέρεται αποκλειστικως εις την ανθρωπίνην συνείδησιν (την ατομικήν) αυτην καθ' έαυτην, είτε ως 'Ηθικῃ Κοινότητος αναφέρεται πάντως και εις αυτην. Είς την τελευταίαν ταυτην 'Ηθικῃν τό ιδιοτελεές καλύπτεται υπό της κοινότητος ένω επί της 'Ηθικῃς της κοινωνίας και κυρίως της 'Ηθικῃς της κυριαρχίας (Herrschaftsethik) εμφανίζεται πλήρως, οϋτως ώστε μάλιστα περί της τελευταίας ταύτης να λέγεται, ότι με τόν ένα πόδα ύσταται επί της 'Ηθικῃς του καθήκοντος και με τόν έτερον επί της ευδαιμονιστικῃς 'Ηθικῃς. Τοϋτο ακριβως συμβαίνει με την 'Ηθικῃν του Kant κατά τόν Rehmke. Οϋτος θεωρεί την 'Ηθικῃν διδασκαλίαν του Kant έξηρητημένην πως εκ της ευδαιμονιστικῃς ήθικῃς, διότι τόν πράττοντα τό καθήκον του όνομάζει οϋτος άξιον ευδαιμονίας, καθόσον αισθάνεται έαυτον ευδαίμονα, καίτοι κατά τόν Kant ή ευδαιμονία δέν τίθεται ως σκοπός του «πράττειν τό καθήκον». Τοϋτο έξηγεί εκ του ότι ή 'Ηθικῃ του Kant στηρίζεται επί της προσταγῃς (Imperativ), ή όποια κατά βάσιν έχει ευδαιμονιστικόν χαρακτήρα. 'Η κατηγορηματικῃ όμως προσταγή του Kant περιέχει μίαν αντίφασιν διότι ένω οϋτος ως βάσιν της 'Ηθικῃς έθεσε τό «όφειλεις» έν τούτοις συγχρόνως ανεγνώρισε τό «ήθικως βούλεσθαι» ως «έλευθέρως βούλεσθαι» όποτε όμως πρέπει ή αυτη συνείδησις να είναι και επιτάσσων και επιτασσόμενος. 'Εκ τούτου αναγκάζεται ό Kant να παραδεχθῆ την **αυτονομίαν** της ήθικῃς συνειδήσεως, δηλαδή μίαν «**αυτοδεδομένην** επιταγήν»,. 'Αλλά δύναται τοϋτο να συμβαίνει; ή **ιδία** δηλ. συνείδησις να είναι προστάσσων και συγχρόνως υπακούων; Τοϋτο είναι προφανως αδύνατον. Την άδυναμίαν δέ ταυτην αντιλαμβανόμενος ό Kant χωρίζει την συνείδησιν εις «**Λόγον**» και «**Θυμικόν**» (Vernunft, Sinnlichkeit). «**Λόγος**» είναι τό επιτάσσον, «**Θυμικόν**» τό υπακούον. 'Ο Λόγος οϋτος ένυπάρχει και εις τόν άνθρωπον

είναι τι τὸ αὐτοδεδομένον ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ὀνομασθῆ τοῦτο εἴτε Θεὸς εἴτε θέλησις τοῦ Θεοῦ, ὅπως θέλει ὁ Kant, εἴτε ὁπωσδήποτε ἄλλως, ἐκ τούτου δὲ ἀπορρέει ἡ κατηγορηματικὴ προσταγή καὶ τὰ αὐτόνομον ὀφείλειν.

Ἄλλ' ὀλόκληρος ἡ Ἠθικὴ τοῦ Kant στηρίζεται ἐπὶ ἀντιφάσεως δηλ. τῆς συνυπάρξεως τοῦ ἐπιτάσσοντος καὶ τοῦ ἐπιτασσόμενου ἐν τῇ αὐτῇ συνειδήσει, καὶ ἐπομένως μόνον ὡς «παίσις» δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ κατὰ τὸν Rehmke ἡ ἠθικὴ αὕτη. Ἡ συνειδήσις δὲν δύναται νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο βουλευτικὰ ὄντια καὶ ἐντεῦθεν τὸ ναυάγιον τῆς Καντιανῆς ἠθικῆς. Ἐν τούτοις ὁ Kant ἀνεζήτησε τὴν πηγὴν τοῦ Ἠθικοῦ εἰς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην συνειδήσιν καὶ οὐχὶ ἔξω αὐτῆς.

Ἀλλὰ δύναται ἡ Ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος νὰ μᾶς παράσχω ἐπιστημονικὴν βάσιν εἰς τὴν Ἠθικὴν; Ἐλέχθη ἀνωτέρω διὰ τὴν Ἠθικὴν αὕτη ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτῆς μορφὰς ἵσταται ἐγγύτατα πρὸς τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν καὶ φέρει ἐν ἑαυτῇ καθαρῶς εὐδαιμονιστικὰ στοιχεῖα. Ἐπομένως δεῖ ἐλέχθη περὶ τῆς εὐδαιμονιστικῆς Ἠθικῆς ὡς μὴ δυναμένης νὰ παράσχω ἐπιστημονικὸν ἔρεισμα εἰς τὴν Ἠθικὴν, καθόσον παραγνωρίζει τὰς ἀνιδιοτελεῖς πράξεις, τοῦτ' αὐτὸ πρέπει κατὰ τὸν Rehmke νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὴν Ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος.

Ποῖα εἶναι ὁμῶς ἡ Ἠθικὴ ἢ ὁποῖα θὰ δυνηθῆ νὰ στηριχθῆ ἐπιστημονικῶς;

Ἐκτὸς τῶν δύο Ἠθικῶν, εὐδαιμονιστικῆς καὶ καθήκοντος, ὑπάρχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἠθικῆς καὶ τρίτη τοιαύτη, ἐκείνη, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον ἀποτελεῖ τὸ ἀνιδιοτελῶς πράττειν. Ἀλλὰ διερωτᾶται ὁ R. εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσωμεν ἐπιστημονικὴν βάσιν τοῦ Ἠθικοῦ τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποῖαν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τρεῖς ἐντελῶς διαφόρους περὶ ἠθικῆς ἀντιλήψεις; Τοῦτο δὲν τὸ θεωρεῖ παρ' ὅλα ταῦτα ἀδύνατον ὁ R. καὶ νομίζει διὰ τὴν ὑπάρξιν κοινὸν σημεῖον συναντήσεως τῶν τριῶν Ἠθικῶν, ἐὰν αἱ δύο πρῶται ἠθικαὶ ἀναγνωρίσουν ἁπλῶς καὶ μόνον τὴν ὑπάρξιν ἀνιδιοτελῶν πράξεων, αἱ ὁποῖαι ἐξ ἄλλου ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τοῦ Ἠθικοῦ κατὰ τὴν τρίτην Ἠθικὴν. Ἐὰν τοῦτο συντελεσθῆ δηλ. καὶ αἱ τρεῖς Ἠθικαὶ ἀναγνωρίσουν τὰς ἀνιδιοτελεῖς πράξεις, αἱ μὲν δύο ἁπλῶς τὴν ὑπάρξιν ἢ δὲ τρίτη καὶ ὡς περιεχόμενον τοῦ Ἠθικοῦ, τότε δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν ἀσφαλῶς εἰς «μονοσήμαντον ἔννοιαν τῆς λέξεως Ἠθικόν». Τὸ θὰ ἠμπόδιζε, λέγει ὁ Rehmke, τὸν εὐδαιμονιστὴν ἢ τὸν ἠθικολόγον τοῦ καθήκοντος νὰ παραιτηθῆ τῆς λέξεως (δηλ. τῆς λεκτικῆς κατασκευῆς) «Ἠθικόν» ἐν τῇ σημασίᾳ «τοῦ σωφρόνης πράττειν» ἢ «ἐκ καθήκοντος πράττειν» καὶ νὰ συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ τρίτου ἠθικολόγου καὶ νὰ δεχθῆ γλωσσικῶς τὴν ὀνομασίαν τοῦ Ἠ.

θικοῦ «ἀνιδιοτελῶς πράττειν», ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι ζήτημα μόνον λέξεως καὶ ὄχι ζήτημα οὐσίας, καθ' ὅσον τὸ Ἠθικόν δὲν προσλαμβάνει οὕτω καμὲν περὶ τῆς ἀξίας κρίσιν (Werturteil), ὥστε νὰ θεωρηθῆ ποιητικῶς ἀνώτερον ἢ κατώτερον τοῦ «σωφρόνης» ἢ τοῦ «ἐκ καθήκοντος πράττειν»;

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἂν τοῦτο καταστῆ δυνατόν δὲν δύναται νὰ λεχθῆ διὰ τὴν ἐξηγηθῆ ἢ ἐπιστημονικὴν βάσιν τοῦ Ἠθικοῦ, εἰὼτι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἐλέχθη ἢ παραδοχῆ μιᾶς ἐνιαίας λεκτικῆς σημασίας τοῦ Ἠθικοῦ ἐξυπηρετεῖ μὲν ἀνάγκην πλὴν ὁμῶς δὲν ἔχει χαρακτῆρα ἐπιστημονικόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτῆρ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ θεμελίωσις τοῦ Ἠθικοῦ ὑπάρχει μόνον εἰς τὸ «ἀνιδιοτελῶς πράττειν». Ἐπομένως ἡ ἠθικὴ ὡς ἐπιστήμη, ὡς τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ R. δηλ. ὡς τὴν ἐπιστήμην τοῦ Ἠθικοῦ, ἔχει ὡς ἀντικείμενον αὐτῆς τὸ «ἀνιδιοτελῶς κατὰ βούλησιν πράττειν». «Ἀνιδιοτελεῖς πράττειν εἶναι ἐκεῖνο τὸ πράττειν, κατὰ τὸ ὁποῖον ἢ πράττουσα συνειδήσις οὐδόλως σκέπτεται ἑαυτήν». Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀνιδιοτελεῖς πράξις οὐδέποτε εἶναι «μέσον πρὸς σκοπὸν» ἀλλ' «αὐτοσκοπός». Ἀλλὰ «ἀνιδιοτελῶς πράττειν» ἐνέχει καί τι ἄλλο, ἐφ' ὅσον ἡ πράττουσα συνειδήσις δὲν σκέπτεται ἑαυτήν, ἐνέχει μίαν ἄλλην συνειδήσιν, χάριν τῆς ὁποίας ἐνεργεῖ ἡ ἀνιδιοτελῶς πράττουσα συνειδήσις. Συντόμως «ἀνιδιοτελῶς πράττειν κατὰ ταῦτα εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸν πράττειν (stellvertretendes Handeln) ὡς αὐτοσκοπός». Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ θέλησις; Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου στηρίζεται ὀλόκληρος ἡ διδασκαλία τοῦ Rehmke.

Ἀντιπροσωπευτικὸν πράττειν, ὡς μέσον πρὸς σκοπὸν εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν, π.χ. ἐπιχειρήσις μιᾶς πράξεως δι' ἄλλον ἐναντι ἀμοιβῆς. Ἐνιαῦθα ὁμῶς δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ «ἀντιπροσωπευτικοῦ πράττειν» ὑπὲρ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν, διότι τοῦτο δὲν εἶναι σκοπός ἀλλὰ μέσον πρὸς σκοπόν. Ἐπὶ τοῦ ἀνιδιοτελῶς πράττειν ἢ «πρὸς ἀντιπροσωπεύσιν θέλησις» (stellvertretenwollen) δὲν παίζει κανένα ρόλον, ἀλλὰ μόνον ἡ «ἀντιπροσωπεύσιν θέλησις» (das stellvertretende Wollen), τοῦθ' ὅπερ εἶναι ἐντελῶς τοῦ πρώτου διάφορον, διότι τὸ ἐν σημαίνει «ἀντιπροσωπεύσιν εἰς τὸ πράττειν» τὸ ἕτερον «ἀντιπροσωπεύσιν βουλήσεως». Ἀλλὰ πρὸ τοῦ γεγονότος τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς βουλήσεως ἵσταται τὸ ἐρώτημα «πῶς εἶναι δυνατὴ μία τοιαύτη θέλησις». Πῶς δύναται μία συνειδήσις ὡς θέλουσα (ὡς θέλησις) νὰ εἶναι αὕτη μία ἄλλη «συνειδήσις; Φαίνεται διὰ τὸν ἰσχυρισμὸν τῆς «ἀντιπροσωπευτικῆς θέλησεως» κείται μία προφανῆς ἀντίφασις καὶ ὁμῶς ἂν συνέβαινε τοῦτο, τότε ὀφείλειν ἐπίσης καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ ἀνιδιοτελῶς πράττειν νὰ εἶναι

είναι τι τὸ εὐτοδεδομένον ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ὀνομασθῆ τοῦτο εἴτε Θεὸς εἴτε θέλησις τοῦ Θεοῦ, ὅπως θέλει ὁ Kant, εἴτε ὁπωσδήποτε ἄλλως, ἐκ τούτου δὲ ἀπορρέει ἡ κατηγορηματικὴ προσταγή καὶ τὰ αὐτόνομον ὀφείλειν.

Ἄλλ' ὀλόκληρος ἡ Ἠθικὴ τοῦ Kant στηρίζεται ἐπὶ ἀντιφάσεως δηλ. τῆς συνυπάρξεως τοῦ ἐπιτάσσοντος καὶ τοῦ ἐπιτασσομένου ἐν τῇ αὐτῇ συνειδήσει, καὶ ἐπομένως μόνον ὡς «παίσις» δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ κατὰ τὸν Rehmke ἡ ἠθικὴ αὕτη. Ἡ συνειδήσις δὲν δύναται νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο βουλευτικὰ ὄντα καὶ ἐντεῦθεν τὸ ναυάγιον τῆς Καντιανῆς ἠθικῆς. Ἐν τούτοις ὁ Kant ἀνεζήτησε τὴν πηγὴν τοῦ Ἠθικοῦ εἰς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην συνειδήσιν καὶ οὐχὶ ἔξω αὐτῆς.

Ἀλλὰ δύναται ἡ Ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος νὰ μᾶς παράσχω ἐπιστημονικὴν βάσιν εἰς τὴν Ἠθικὴν; Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ἡ Ἠθικὴ αὕτη ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτῆς μορφὰς ἵσταται ἐγγύτατα πρὸς τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν καὶ φέρει ἐν ἑαυτῇ καθαρῶς εὐδαιμονιστικὰ στοιχεῖα. Ἐπομένως ὅ,τι ἐλέχθη περὶ τῆς εὐδαιμονιστικῆς Ἠθικῆς ὡς μὴ δυναμένης νὰ παράσχω ἐπιστημονικὸν ἔρεισμα εἰς τὴν Ἠθικὴν, καθόσον παραγνωρίζει τὰς ἀνιδιοτελεῖς πράξεις, τοῦτ' αὐτὸ πρέπει κατὰ τὸν Rehmke νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὴν Ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος.

Ποῖα εἶναι ὁμῶς ἡ Ἠθικὴ ἢ ὅποια θὰ δυνηθῆ νὰ στηριχθῆ ἐπιστημονικῶς;

Ἐκτὸς τῶν δύο Ἠθικῶν, εὐδαιμονιστικῆς καὶ καθήκοντος, ὑπάρχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἠθικῆς καὶ τρίτη τοιαύτη, ἐκείνη, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον ἀποτελεῖ τὸ ἀνιδιοτελῶς πράττειν. Ἀλλὰ διερωτᾶται ὁ R. εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσωμεν ἐπιστημονικὴν βάσιν τοῦ Ἠθικοῦ τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τρεῖς ἐντελῶς διαφόρους περὶ ἠθικῆς ἀντιλήψεις; Τοῦτο δὲν τὸ θεωρεῖ παρ' ὅλα ταῦτα ἀδύνατον ὁ R. καὶ νομίζει ὅτι δύναται νὰ ὑπάρξῃ κοινὸν σημεῖον συναντήσεως τῶν τριῶν Ἠθικῶν, ἐὰν αἱ δύο πρῶται ἠθικαὶ ἀναγνωρίσουν ἁπλῶς καὶ μόνον τὴν ὑπαρξὴν ἀνιδιοτελῶν πράξεων, αἱ ὁποῖαι ἐξ ἄλλου ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τοῦ Ἠθικοῦ κατὰ τὴν τρίτην Ἠθικὴν. Ἐὰν τοῦτο συντελεσθῆ δηλ. καὶ αἱ τρεῖς Ἠθικαὶ ἀναγνωρίσουν τὰς ἀνιδιοτελεῖς πράξεις, αἱ μὲν δύο ἁπλῶς τὴν ὑπαρξὴν ἢ δὲ τρίτη καὶ ὡς περιεχόμενον τοῦ Ἠθικοῦ, τότε δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν ἀσφαλῶς εἰς «μονοσήμαντον ἐννοίαν τῆς λέξεως Ἠθικόν». Τὸ θὰ ἠμπόδιζε, λέγει ὁ Rehmke, τὸν εὐδαιμονιστὴν ἢ τὸν ἠθικολόγον τοῦ καθήκοντος νὰ παραιτηθῆ τῆς λέξεως (δηλ. τῆς λεκτικῆς κατσκευῆς) «Ἠθικόν» ἐν τῇ σημασίᾳ «τοῦ σωφρόνης πράττειν» ἢ «ἐκ καθήκοντος πράττειν» καὶ νὰ συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ τρίτου ἠθικολόγου καὶ νὰ δεχθῆ γλωσσικῶς τὴν ὀνομασίαν τοῦ Ἠ.

θικοῦ «ἀνιδιοτελῶς πράττειν», ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι ζήτημα μόνον λέξεως καὶ ὄχι ζήτημα οὐσίας, καθ' ὅσον τὸ Ἠθικόν δὲν προσλαμβάνει οὕτω καμίας περὶ τῆς ἀξίας κρίσιν (Werturteil), ὥστε νὰ θεωρηθῆ ποιητικῶς ἀνώτερον ἢ κατώτερον τοῦ «σωφρόνης» ἢ τοῦ «ἐκ καθήκοντος πράττειν»;

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἂν τοῦτο καταστῆ δυνατόν δὲν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἐξηγηθῆ ἡ ἐπιστημονικὴ βᾶσις τοῦ Ἠθικοῦ, εἰὼτι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἐλέχθη ἡ παραδοχὴ μιᾶς ἐνιαίας λεκτικῆς σημασίας τοῦ Ἠθικοῦ ἐξυπηρετεῖ μὲν ἀνάγκην πλὴν ὁμῶς δὲν ἔχει χαρακτῆρα ἐπιστημονικόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτῆρ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ θεμελίωσις τοῦ Ἠθικοῦ ὑπάρχει μόνον εἰς τὸ «ἀνιδιοτελῶς πράττειν». Ἐπομένως ἡ ἠθικὴ ὡς ἐπιστήμη, ὡς τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ R. δηλ. ὡς τὴν ἐπιστήμην τοῦ Ἠθικοῦ, ἔχει ὡς ἀντικείμενον αὐτῆς τὸ «ἀνιδιοτελῶς κατὰ βούλησιν πράττειν». «Ἀνιδιοτελεῖς πράττειν εἶναι ἐκεῖνο τὸ πράττειν, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ πράττουσα συνειδήσις οὐδόλως σκέπτεται ἑαυτήν». Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀνιδιοτελεῖς πράξις οὐδέποτε εἶναι «μέσον πρὸς σκοπὸν» ἀλλ' «αὐτοσκοπός». Ἀλλὰ «ἀνιδιοτελῶς πράττειν» ἐνέχει καί τι ἄλλο, ἐφ' ὅσον ἡ πράττουσα συνειδήσις δὲν σκέπτεται ἑαυτήν, ἐνέχει μίαν ἄλλην συνειδήσιν, χάριν τῆς ὁποίας ἐνεργεῖ ἡ ἀνιδιοτελῶς πράττουσα συνειδήσις. Συντόμως «ἀνιδιοτελῶς πράττειν κατὰ ταῦτα εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸν πράττειν (stellvertretendes Handeln) ὡς αὐτοσκοπός». Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ θέλησις; Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου στηρίζεται ὀλόκληρος ἡ διδασκαλία τοῦ Rehmke.

Ἀντιπροσωπευτικὸν πράττειν, ὡς μέσον πρὸς σκοπὸν εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν, π.χ. ἐπιχείρησις μιᾶς πράξεως δι' ἄλλον ἐναντι ἀμοιῆς. Ἐνιαῦθα ὁμῶς δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ «ἀντιπροσωπευτικοῦ πράττειν» ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐννοίαν, διότι τοῦτο δὲν εἶναι σκοπός ἀλλὰ μέσον πρὸς σκοπόν. Ἐπὶ τοῦ ἀνιδιοτελῶς πράττειν ἢ «πρὸς ἀντιπροσώπουσιν θέλησις» (stellvertretenwollen) δὲν παίζει κανένα ρόλον, ἀλλὰ μόνον ἡ «ἀντιπροσωπεύουσα θέλησις» (das stellvertretende Wollen), τοῦθ' ὅπερ εἶναι ἐντελῶς τοῦ πρώτου διάφορον, διότι τὸ ἐν σημαίνει «ἀντιπροσώπουσιν εἰς τὸ πράττειν» τὸ ἕτερον «ἀντιπροσώπουσιν βουλήσεως». «Ἀλλὰ πρὸ τοῦ γεγονότος τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς βουλήσεως ἵσταται τὸ ἐρώτημα «πῶς εἶναι δυνατὴ μία τοιαύτη θέλησις». Πῶς δύναται μία συνειδήσις ὡς θέλουσα (ὡς θέλησις) νὰ εἶναι αὕτη μία ἄλλη «συνειδήσις; Φαίνεται ὅτι εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τῆς «ἀντιπροσωπευτικῆς θέλησεως» κείται μία προφανῆς ἀντίφασις: καὶ ὁμῶς ἂν συνέβαινε τοῦτο, τότε ὀφείλειν ἐπίσης καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ ἀνιδιοτελῶς πράττειν νὰ εἶναι

«και ούτος αντίφασις καθ' εαυτόν». Ἀφοῦ ὅμως οὗτος προφυλάσσεται κατὰ πάσης τοιαύτης θποοίας διὰ τοῦ γεγονότος τοῦ ἀνιδιοτελῶς πράττειν καὶ ἡ φαινόμενη ἀντίφασις, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν «ἀντιπροσωπευτικῆς θελήσεως, εὐκόλως δύναται γὰ ἔρθῃ». Μετεφεράμεν ἐνταῦθα τὸ σχετικὸν τμήμα, ὅπου στηρίζεται δλόκληρος ἡ ἀπόπειρα τοῦ Rehmke πρὸς ἐπιστημονικὴν θεμελίωσιν τῆς Ἠθικῆς, καθόσον τοῦ το θέλει χρησιμεύσει ἐν τῇ κατωτέρω κριτικῇ. Προχωρῶν περαιτέρω ὁ R. προσπαθεῖ νὰ ἀναλύσῃ ψυχολογικῶς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς θελήσεως καὶ λέγει ὅτι μίαν συνειδήσιν αὐτοπαρατηρούμενη καὶ αὐτὴν ἐξεταζομένη κατὰ τὴν ἐπιχείρησιν ἀνιδιοτελῶν πράξεων «ἀντιλαμβάνεται ἑαυτὴν μετὰ τῆς ἐτέρας συνειδήσεως ὡς ἓν» (sich einsweiss). Τοῦτο τὸ «ἀντιλαμβάνεσθαι ἑαυτὸν μετ' ἄλλης τινος συνειδήσεως ἓν» (sich einwissen) ὑπάρχει, ὡς ὑπάρχουν αἱ ἀνιδιοτελεῖς πράξεις, ἀποτελεῖ δὲ ὅσον ὄχι πλέον ἐπιστημονικόν, ἀλλὰ προεπιστημονικόν, οὐδὲ προϋποθέτει ὅτι ἀμφοτέραι αἱ συνειδήσεις «εἶναι ἓν» (eins sein), ἀλλ' ὅτι αἱ δύο συνειδήσεις (ἐνσυνείδητα ὄντα) γνωρίζουν (θεωροῦν) ἑαυτὰς ὡς ἓν. Οὕτω λ.χ. ἡ μήτηρ ὡς πρὸς τὰ νεογνά δὲν ἀποτελεῖ ἓν, ἐν τούτοις ὅμως ἀντιλαμβάνεται τὴν ἰδίαν συνειδήσιν τῆς ἓν μετ' ἐκείνων.

Τοῦ ο ἀκριβῶς τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι ἑαυτὸν ἓν μετ' ἄλλης τινος συνειδήσεως καλοῦμεν ἀγάπην.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα τὸ ἀνιδιοτελῶς πράττειν ἐξισοῦντες τοῦτο πρὸς τὸ ἠθικῶς πράττειν μετὰ τὸ περιεχόμενον, τὸ ὅποσον ἐδόθη εἰς τοῦτο ἀνωτέρω. Ἀφοῦ «ἀνιδιοτελῶς πράττειν», σημαίνει «κατ' ἀντιπροσωπευτικὴν θέλησιν δι' ἄλλην συνειδήσιν πράττειν» ἦτοι «θέλειν ὡς ἄλλη συνειδήσιν κατ' ἀντιπροσωπεύειν» καὶ ἐφ' ὅσον τοῦτο συμβαίνει ὅταν ἡ μίαν συνειδήσιν ἀντιλαμβάνεται ἑαυτὴν ἓν μετ' ἄλλης, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἐμφανίζεται ὡς θέλουσα, καὶ τὴν ὁποίαν ἐν ἄλλαις λέξεσιν «ἀγάπα», δυνάμεθα δικαιολογημένως νὰ εἴπωμεν «ἀνιδιοτελῶς» ἢ «ἠθικῶς» πράττειν σημαίνει «ἐξ ἀγάπης βουλευτικὸν πράττειν».

Ἄλλὰ ἡ ἀγάπη αὕτη, ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν ἐξακολουθεῖ ὁ Rehmke, δὲν καυτίζεται πρὸς ὅ,τι γλωσσικῶς συνειθίζωμεν νὰ χαρακτηρίζωμεν «ὡς ἀγάπην» καθόσον συνήθως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο νοοῦμεν ὅ,τι μᾶς παρέχει τέρψιν καὶ εὐχαρίστησιν ἀνεξαρτήτως ἂν τοῦτο εἶναι «ἄλλη συνειδήσις» (ἐνσυνείδητον ὄν) ἢ ἀντικείμενον ἢ ἄλλο τι. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκεῖνας, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἀγάπη ἀναφέρεται εἰς ἄλλην συνειδήσιν, ἡ ἀγάπη αὕτη δὲν εἶναι ἀνιδιοτελής (selbstlos) ἀλλ' ἀπορρέει ἀπὸ τὴν πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν ἀγάπην. Πρὸς πρόληψιν δὲ συγχύσεως ὀνομάζει ὁ R. τὴν μὲν μίαν ἀγάπην «ἠθικὴν ἀγάπην» τὴν δὲ ἄλλην «ἐξ εὐχαριστήσεως ἀγάπην».

Οὗτος εἶναι ὁ δρόμος, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ ὁ R. διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ Ἠθικοῦ, τὸ ὅποσον ἀνευρίσκει ἐν τῇ ἀγάπῃ. Παρὰ τὰς δύο ἠθικὰς διδασκαλίας, τὴν εὐδαιμονιστικὴν καὶ τοῦ καθήκοντος θέτει καὶ τὴν «Ἠθικὴν τῆς ἀγάπης», τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς τὴν μόνην ἀξίαν τοῦ τίτλου τῆς Ἠθικῆς ὡς Ἐπιστήμης.

Περαιτῶν ὁ Rehmke τὴν μελέτην τοῦ ἐπιχειρεῖ νὰ καθορίσῃ καὶ τὴν σχέσιν τῆς κατ' αὐτὸν ἐπιστημονικῆς Ἠθικῆς τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος. Ἡ Ἠθικὴ τῆς ἀγάπης ἔχει τὸ κοινόν μετὰ τῆς εὐδαιμονιστικῆς Ἠθικῆς, ὅτι ἀμφοτέραι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος δὲν προϋποθέτουν βιωτικὴν ἐνότητα ἐνσυνειδήτων ὄντων, μετὰ δὲ τῆς ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος ἔχει τὸ κοινόν, ὅτι προϋποθέτει καὶ ἐτέραν συνειδήσιν ἐκτὸς τῆς ἐνεργούσης, καίτοι ταύτην δὲν εὐρίσκει εἰς βιωτικὴν ἐνότητα, ὡς αὕτη, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν, ἡ ὁποία μίαν καὶ μόνην προϋποθέτει συνειδήσιν, τὴν συνειδήσιν τὴν θέλουσαν τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν. Ἐξ ἄλλου ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ τῆς ἀγάπης ἀγνωστὸν τελείως τὸ «καθῆκον» δὲν ὑπάρχει οὐδὲν καθῆκον πρὸς ἀγάπην, καὶ εἰδικώτερον ἀμφοτέραι αἱ ἠθικαὶ δὲν παρουσιάζουν οὐδὲν «ὀφείλειν», τὸ ὅποσον παρουσιάζει ἡ Ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος. Ἄν ὀμιλῇ τις περὶ «καθῆκοντος πρὸς ἀγάπην» τότε μόνον (ἐξ ὀνόματος μίαν ἠθικῆς κυριαρχίας δύναται νὰ ὀμιλῇ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν Ἠθικὴν τῆς ἀγάπης διότι «καθῆκον πρὸς ἀγάπην» ὡς «ἐξ ἀγάπης καθῆκον» εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀντίφασις, διότι οὐδὲν κατὰ καθῆκον πράττειν εἶναι ἀνιδιοτελές, δηλαδὴ ἐξ ἀγάπης πράττειν.

Ἐὰν ἐπισκοπήσωμεν ἐν τέλει, λέγει ὁ Rehmke, καὶ τὰς τρεῖς ἠθικὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰ ἐκ φρονήσεως πράττειν καὶ τὸ ἐκ καθήκοντος καὶ τὸ ἐξ ἀγάπης πράττειν. θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη συνειδήσις παρουσιάζει καὶ τὰ τρία ταῦτα εἴδη τοῦ βουλευτικοῦ πράττειν, δλόκληρος δὲ ὁ βίος τῆς θελήσεως τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ὁμοιάζει πρὸς ἓνα ποικιλόχρουν τάπητα, ὁ ὁποῖος ἔχει ὄφρα ἄπο

Φρόνησιν, Καθῆκον καὶ Ἀγάπην

* *

Αὕτη εἶναι ἐν ὀλίγοις ἡ διδασκαλία τοῦ Rehmke συνοψιζομένη εἰς τὰ ἐξῆς τρία κύρια σημεῖα.

1) Ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ μᾶς δίδει μίαν μονομερῆ ἐξήγησιν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, θεωροῦσα πάσας τὰς πράξεις μέσα πρὸς σκοπὸν, τὸν σκοπὸν τῆς ἰδίας εὐδαιμονίας, καὶ οὐδέποτε αὐτοσκοπὸν. Ἐν τούτοις ὅμως εἶναι γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν ἀνιδιοτελεῖς πράξεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι μέσα πρὸς σκοπὸν, ἀλλ' αὐτοσκοπός, τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξιν ἀρ-

νείται ἐξ ολοκλήρου ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ. Ἐπομένως ἀφοῦ ἡ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ ἀφίνει ἐκτὸς τὰς ἀνιδιοτελεῖς πράξεις δὲν δύναται νὰ μᾶς παράσχη ἐπιστημονικὴν βᾶσιν τῆς ἠθικῆς.

2) Ἡ ἑτέρα κατεύθυνσις τῆς ἠθικῆς, ἡ καλουμένη ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος, προϋποθέτει ἐν ἀσφαλείᾳ ἢ κατὰ τὸν Kant μίαν «προσταγὴν», τοῦθ' ὅπερ ἐπίσης προϋποθέτει μίαν βιωτικὴν συνένωσιν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία δύναται νὰ στηρίζεται εἰς δύο εἰδῶν σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων: α) ἐπὶ τῆς σχέσεως κυρίου καὶ δούλου, καὶ β) ἐπὶ τῆς κοινῆς θελήσεως ὄλων τῶν ἀνθρώπων τῆς βιωτικῆς συνένωσεως, ἡ ὁποία πάλιν ἐκδηλοῦται κατὰ δύο τρόπους: εἴτε ὡς Κοινωνία ἀποτελοῦσα τὸ «λογικῶς δικαιολογημένον» ὡς μέσον πρὸς σκοπὸν, εἴτε ὡς Κοινότης ἀποτελοῦσα τὸ «λογικῶς ἀδικαιολόγητον» ὡς αὐτοσκοπός. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ τρεῖς ἐν τῇ ἠθικῇ τοῦ καθήκοντος διακρίσεις, ἧτοι ἠθικὴ τῆς Κυριαρχίας, ἠθικὴ τῆς Κοινωνίας, καὶ ἠθικὴ τῆς Κοινότητος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν οὐδεμία τῶν ἀποκρίσεων τούτων τῆς ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος δύναται νὰ μᾶς δώσῃ τὴν βᾶσιν ἐπιστημονικῆς ἐδραϊώσεως τῆς ἠθικῆς, διότι ἀφ' ἑνὸς δὲν γνωρίζομεν ποῖα εἶναι ἡ βιωτικὴ αὕτη ἐνότης, ἕναντι τῆς ὁποίας ὑφίσταται τὸ καθήκον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος ἵσταται τόσον πλησίον πρὸς τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν, ὥστε καθὼς αὕτη, οὕτω καὶ ἐκείνη δὲν ἀναγνωρίζει ἀνιδιοτελεῖς πράξεις καὶ συνεπῶς πρέπει νὰ λεχθῇ διὰ τὴν ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος ὅτι καὶ περὶ τῆς εὐδαιμονιστικῆς ἠθικῆς ἐλέχθη, ὅτι δηλαδὴ δὲν δύναται νὰ παράσχη ἐπιστημονικὴν βᾶσιν εἰς τὴν ἠθικὴν, διότι ἀφίνει ἐκτὸς τὰς ἀνιδιοτελεῖς πράξεις.

3) Ἡ προσπάθεια πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως ἀνιδιοτελῶν πράξεων καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου στήριξις τῆς ἠθικῆς τῆς Ἀγάπης ἀποτελεῖ τὸ τρίτον καὶ σπουδαιότερον τμήμα τῆς ὅλης ἐργασίας τοῦ Rehmke καὶ μὲ τὴν κριτικὴν ταύτης κυρίως θέλομεν ἐν τοῖς ἑφεξῆς ἀσχοληθῆναι.

Ἐν πρώτοις πῶθεν καὶ διὰ ποίας διαιρετικῆς βάσεως φθάνει εἰς τριχοτόμησιν τῆς ἠθικῆς, εἰς εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν, ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος καὶ ἠθικὴν τῆς ἀγάπης οὐδαμοῦ ἀναφέρει ὁ Rehmke. Ὑφίσταται λογικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ εὐδαιμονιστικῆς ἠθικῆς καὶ ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος; Προφανῶς ὄχι· τοῦτο ἄλλως τε παραδέχεται καὶ αὐτὸς ὁ Rehmke ἀποκρούων τὴν τελευταίαν ὡς περιέχουσαν στοιχεῖα εὐδαιμονιστικά. Τὸ ν' ἀντιθέσῃ τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν πρὸς τὴν μὴ εὐδαιμονιστικὴν καὶ τὴν τελευταίαν νὰ ὀνομάσῃ ἠθικὴν τῆς Ἀγάπης λογικῶς θὰ ἦτο εὐσταθέστατον. Ἀλλὰ ἡ ἀνάμιξις τῆς ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ τοποθέτησις τῆς ἐν τῷ μέσῳ λογικῶς εἶναι ἐσφαλμένη, διότι

μέση κατάστασις μεταξὺ εὐδαιμονιστικῆς καὶ μὴ εὐδαιμονιστικῆς ἠθικῆς ἀποκλείεται. Ἐπομένως καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος ἢ εἶναι εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ ἢ μὴ εὐδαιμονιστικὴ. Καίτοι ὁ R. διστάζει νὰ τὴν θεωρήσῃ ἐξ ολοκλήρου εὐδαιμονιστικὴν καὶ θεωρεῖ ταύτην ὡς ἐν μέρει μόνον εὐδαιμονιστικὴν, ὁ εὐδαιμονιστικὸς τῆς χαρακτῆρ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν διδασκαλίαν τοῦ Rehmke προκύπτει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὴν μὴ εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν τὴν θεωρεῖ ἐξαντλουμένην εἰς τὴν ἠθικὴν τῆς Ἀγάπης. Ἐπομένως ἐφ' ὅσον ἡ ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος περιλαμβάνεται εἰς τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἠθικὴν — εἴταν λαμβάνομεν ὡς βᾶσιν διαιρέσεως τὸ εὐδαιμονιστικὸν καὶ μὴ εὐδαιμονιστικὸν — οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος νὰ πραγματευθῇ ἰδιαιτέρως τὴν ἠθικὴν ταύτην. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει διατι δὲν ἀσχολεῖται καὶ μὲ ἄλλας ἠθικὰς ὡς λ. χ. τὴν ἠθικὴν τῆς Τελειώσεως, ἢ τὴν ἠθικὴν τοῦ Ἠδονισμοῦ ἢ τοῦ Evolutionismus κ.λ.π.; εἶναι ἐπομένως φανερόν ὅτι ἡ τυπολογικὴ εὐδαιμονιστικὴ ἠθικὴ, ἠθικὴ τοῦ καθήκοντος καὶ ἠθικὴ τῆς Ἀγάπης εἶναι λογικῶς ἐσφαλμένη διότι δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀπαραιτήτου λογικῆς ἀντιθέσεως.

Ἄς προχωρήσωμεν ὁμῶς εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ οὐστατικοῦ μέρους.

Ἡ βᾶσις τῆς ὅλης τοῦ Rehmke διδασκαλίας εἶναι ἀφ' ἑνὸς τὸ γεγονός τῆς ὑπάρξεως ἀνιδιοτελῶν πράξεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι μόνον αὗται εἶναι ἠθικαὶ πράξεις.

Ἐν τῇ προσπάθειᾳ πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἀνιδιοτελῶν πράξεων παραπέμπει ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸν καθημερινὸν βίον, ἐν τῷ ὁποίῳ πλεῖστα καὶ γνωστὰ εἰς πάντας εἶναι τὰ παραδείγματα, κατὰ τὰ ὁποῖα πράττει τις ὄχι χάριν τοῦ ἐαυτοῦ τοῦ ἀλλὰ χάριν ἄλλων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπιχειρῶν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν θέλει ν' ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν τούτων. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον, τ. ἔ. τὴν εἰς τὸν καθημερινὸν βίον παραπρομηθῆν αὕτη στερεῖται οἰκιστότε σημασίας, διότι εὐτόχως ἀπαντοῦν οἱ εὐδαιμονιστοὶ ὅτι καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις τούτας ὁ ἄνθρωπος ἐνεργεῖ ἐγωιστικῶς, διότι ἄλλοῦ πλέον κείται τὸ συμφέρον του, πρὸς τὸ ὁποῖον πάντοτε τείνει. Ἄς ἴδωμεν μὴ τὼς ἐπιτυχάνει εἰς τὸ δεύτερον. Ἡ ἀγάπη, τὴν ὁποῖαν θέτει πρὸς τὴν σωφροσύνην καὶ τὸ καθήκον, στηρίζεται ἐπὶ μιᾷ ἀντιπροσωπεύει θελήσει. ἡ ὁποία καὶ αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τοῦ θεωρεῖν ἑαυτὸν ἐν (Sichselbstwissen) μετ' ἄλλου προσώπου καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς ὑπάρξεως ἀνιδιοτελῶν πράξεων. Ὁμολογεῖ ὁ R. ὅτι ἀντιπροσωπεύει δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὡς θέλησις ἀντιπροσωπεύσεως δι' ἐπιχειρήσιν ὀρισμένης πράξεως ὄχι ὁμῶς καὶ ἀντιπροσωπεύει θελήσεως ἄλλης συνειδήσεως ξένης πρὸς τὴν ἰδίαν συνείδησιν. Αὕτη ἡ ἀντιπροσωπεύει προϋποθέτει δύο συνειδήσεις, ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ συμβαίῃ τοῦτο εἰς μίαν μόνον συνείδησιν; Ὅχι ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσῃ τις, λέγει ὁ Rehm-